

Pelegrí SANCHO I CREMADES: *Introducció a la fraseologia. Aplicació al valencià col·loquial*. València, Denes, 1999, 184 pàgs.

La fraseologia, considerada com a disciplina lingüística, es troba en vies de desenvolupament, si més no, en l'àmbit de les llengües romàniques. La finalitat d'aquesta disciplina és estudiar el fràsic o corpus d'expressions fixades d'una llengua, les qual són tan multiformes i plurifuncionals que, malgrat l'atractiu que presenten (han seduït des de col·leccionistes afeccionats fins a lingüistes professionals), moltes vegades no s'ha sabut com escometre'n l'estudi, de manera que la seva aplicació més immediata, la fraseografia, se n'ha ressentit. Per posar un exemple: és ben difícil trobar –tant en català com en espanyol i italià– bons diccionaris generals i fraseològics, on les instruccions per a l'ús de les unitats fraseològiques (UFs) siguin completes i adequades, i això és perquè calia una teoria capaç de descriure, caracteritzar, classificar i analitzar la funció discursiva d'aquestes UFs.

Per això, en el panorama de la llengua catalana, el llibre de Pelegrí Sancho és una aportació necessària i ben innovadora. Sancho, des de la perspectiva de la lingüística cognitiva i del funcionalisme nord-americà, partint d'autors com P. J. Hopper i E. C. Traugott (1993), introdueix el lector en el complex món de la fraseologia, definint i caracteritzant conceptes bàsics a fi de poder analitzar l'ús real d'algunes UFs, com són: *fora!*, *mira!*, *a gosa(d)es/ausa(d)es!*, *xe!*, etc.), pertanyents al valencià col·loquial i que, fins ara, no havien rebut un tractament adequat. Sancho analitza els processos de gramaticalització que han experimentat aquests elements lingüístics, pel seu ús sovintejat en determinats contextos, fins a esdevenir UFs. Aquest procés de gramaticalització i de posterior fixació és el que segueixen sobretot les UFs anomenades pragmaticodiscursives, que són les que interessen especialment l'autor del llibre que ens ocupa.

Cal dir que Sancho té un concepte de fraseologia ampli, tal com fan els funcionalistes nord-americans i, en general, els cognitivistes, perquè des d'una visió més estrictament fraseològica la definició d'UF abraçaria, com a mínim, la construcció fixada, formada per un sintagma amb dos elements i, com a màxim, la construcció formada per una oració. Tot amb tot, el procés de gramaticalització i de posterior fixació amb una nova funció pragmàtica es dona de la mateixa manera tant si hi ha un element (*Xe*), com si n'hi ha dos (*a gosades*) i això és el que interessa des del punt de vista de l'estudi proposat. Quant al corpus utilitzat, s'ha partit majoritàriament del valencià col·loquial, encara que no tot és de la mateixa procedència. Hi ha un corpus oral enregistrat de vint-i-dues hores, format per converses realitzades a la Costera i la Vall d'Albaida; hi ha textos literaris, sobretot peces de sànet del XIX, i hi ha alguns exemples construïts *ad hoc*, però la utilització que se n'ha fet ha estat curosament adequada a la finalitat que es perseguia.

El llibre s'estructura en dues parts i és molt didàctic. Conté un petit però substancial pròleg del lingüista Àngel López, que l'any 1984 ja manifestava l'interès per les UFs, tot incidint en el fet que no són un aspecte perifèric de l'estudi de la llengua, sinó que, al contrari, formen part del nucli central d'aquesta. La primera part del llibre conté sis capítols (1-6), on es tracten aspectes bàsics de la fraseologia: definició i característiques principals, propietats, classificació, gramaticalització, UFs i registre i ús pragmaticodiscursiu de les UFs; la segona part, de caràcter aplicat, inclou una anàlisi eshaustiva de diverses Ufs, dividida en tres capítols (7, 8 i 9), d'acord amb les característiques que presenten, més un capítol final (10), que inclou les conclusions generals.

Aquesta estructura permet al lector no especialitzat endinsar-se a pleret pels viaranys de la fraseologia. De bell antuvi, copsarà la diferència lingüística que hi ha entre l'emissió d'una frase creativa (*Joan menja pa*) i d'una UF (*Qui amb vi es gita, amb aigua s'alça*). Així mateix, descobrirà els fenòmens de la repetició, la fixació, la

idiomaticitat, l'anomalia i l'ús pragmàtic lligat al context, que són els trets més remarcables que presenten aquestes UFs, però que no s'han d'entendre com a necessaris ni suficients. També observarà que no totes les UFs posseeixen tots els trets i que, com més en tinguen, més prototípiques seran; així, per exemple, la locució *de baldraga* és molt prototípica, perquè conté tots els trets esmentats, mentre que l'expressió *a ningú que li passe* és més perifèrica, perquè només en posseix els dos primers. Finalment, entendrà el complex món de les UFs a través de les classificacions que l'autor reporta, des de la més coneguda d'A. Zuluaga (1980), passant per la de L. Ruiz (1997), que presenta una classificació no discreta de les UFs, fins a la de G. Corpas (1997), que presenta l'avantatge, tal com diu Pelegrí Sancho, d'integrar també les UFs amb valor pragmaticodiscursiu.

És interessant el tractament que l'autor fa dels processos de gramaticalització per explicar la formació de les UFs. La gramaticalització es presenta com un procés gradual que només es veu totalment acomplert en mots que originàriament eren lèxics i que tenen actualment un valor gramatical (*damunt* < llat. vg. **DE AD MONTEM) o pragmàtic (*mira!*, tant en l'expressió: *M(ir)a que és simpàtica Maria!*, com amb valor d'iniciador de torn: *Mira, no patisques, que Vicent ho entendrà*), mentre que moltes altres UFs lèxiques presenten un grau de gramaticalització poc avançat, com ho il·lustren locucions del tipus: *ser un escolà d'amén* 'no tenir criteri propi', o *dir poquet i bo* 'llançar un discurs de caràcter negatiu i contundent', on la gramaticalització es fa palesa en el grau d'abstracció i de subjectivitat del significat, així com en la forta dependència del context (pragmatització). Val a dir, però, que Pelegrí Sancho situa el seu estudi en l'àmbit sincrònic, com ell mateix declara, de manera que, quan explica la formació de valors gramaticals a partir de valors lèxics, en molts casos, ho fa com a hipòtesi de treball. Sancho comenta la dificultat i, fins i tot, la impossibilitat de poder documentar diacrònicament aquestes UFs, perquè els usos pragmàtics van associats a usos orals i conversacionals. Però, és ben cert que podem rastrejar l'ús de moltes UFs catalanes, gràcies al fet que comptem amb una literatura escrita des del segle XIII, rica en gèneres i registres diversos, on s'han inserit moltes UFs, també de tipus pragmaticodiscursiu. La diacronia és complementària de la sincronia; ja que, ben mirat, ajuda a datar els fenòmens de gramaticalització i de metaforització i, per tant, a situar l'origen, l'evolució i la variació de les UFs.

La segona part d'aquest estudi és la dedicada a l'anàlisi d'UFs concretes. Ací l'encuriosit lector trobarà explicacions convincents a moltes preguntes que més d'una vegada haurà pogut fer-se. Així, coneixerà els usos ben diversos de *fora*, a patir d'exemples com: «Són *fora* perquè volen prendre la fresca»; «Em sentia totalment *fora de lloc*», «Ací solament reguem *fora dret*», «Tota la Facultat va comprar loteria de nadal, *fora de dos professors*», «*Fora!* Anirem tots en tren, d'acord?». Esbrinarà que un imperatiu, com *mira!*, ha pogut convertir-se en una interjecció, amb diversos valors pragmàtics: «*Mira, aguarda't!*, que pot indicar sorpresa, disconformitat, contrarietat, etc., segons el context, però que també pot funcionar com a marcador discursiu: «*Mira*, ha tocat i als cinc minuts ja estaven ací», que introdueix l'enunciat, tot cridant l'atenció del receptor sobre el propi discurs. Podrà saber-ho tot sobre dues expressions ben col·loquials que manta vegades han ajudat a identificar la modalitat valenciana en el conjunt de la llengua catalana: *ausa(des!* i *Xe!*, dues formes que mostren ben a les clares el procés de gramaticalització que s'ha operat sobre elles i que atenyen una diversitat d'usos molt remarcable.

A tall de cloenda, vull subratllar el notable l'esforç que Pelegrí Sancho ha fet per situar l'estudi de les unitats fraseològiques en el marc de la lingüística cognitiva i de sistematitzar-ne l'anàlisi. Podríem dir que ha seguit, en bona mesura, la proposta que Vicent Salvador, coordinador i autor de l'article «De la fraseologia a la lingüística aplicada», va llançar des del monogràfic de la revista *Caplletra*, num. 18, 1995, dedicat als estudis fraseològics, orientats bàsicament des d'aquesta perspectiva. Així doncs, el llibre de Sancho és una introducció a la fraseologia

catalana, amb fonaments lingüístics sòlids, que permetrà avançar en els estudis aplicats (ensenyament, traducció, fraseografia, estilística de base fraseològica, anàlisi del discurs) i, sobretot, és una porta oberta a la recuperació de l'ús del nostre imaginari fraseològic col·lectiu.

MARIA CONCA
Universitat de València

Joan ROÍS DE CORELLA, *Prosa profana*, introducció, traducció i notes de Vicent Martines Peres, Madrid, Gredos ("Clásicos Medievales", 21), 2001, 312 p.

Si la recuperació de Corella comença a ser un fet, com posa de manifest l'allau de publicacions recents,¹ hem d'aplaudir com un bon senyal de revitalització aquesta versió castellana apareguda dins la prestigiosa col·lecció "Clásicos Medievales" dirigida pel Dr. Carlos Alvar. Aquesta traducció de Corella es presenta en una edició ben elegant, precedida d'una introducció que, de manera general, permet situar l'autor en el context historicocultural i literari de la València del s. xv. A més de les dades biogràfiques, convenientment actualitzades, hi ha unes notes sobre l'estil de Corella, un apartat d'edicions i un altre centrat en les traduccions, tot completat amb una bibliografia selecta i una cronologia amb els esdeveniments més importants del s. xv, més els dos índexs (toponomàstic i de tòpics) que tanquen el volum.

Tal com indica el títol, s'hi ofereix la traducció de tota la producció corellana en prosa, però només la de caràcter profà. Ara bé, sorprèn trobar entre les proses traduïdes unes *Letras a Violant Durlada*, perquè, com ha demostrat J. Turró (1996), les *Lletres a Yolant Durlada* (Violant d'Urrea, en realitat), de fet, no deuen ser obra de Corella, sinó molt probablement de Joan Moreno (autor d'una peça dedicada a la mateixa dama). Pel que fa al text original, és una llàstima que el traductor no haja seguit l'edició crítica de Martos (2001a) i opte per fer servir com a text de partida l'edició de Tomàs Martínez (Barcelona, Edicions 62, 1994) i, subsidiàriament (per a les proses que no recull la primera), la de Jordi Carbonell (València, Tres i Quatre, 1983), a més d'altres edicions i els manuscrits que contenen les obres de Corella. Quant a l'aprofitament dels diversos testimonis, sobta que el traductor no indiqui amb notes a peu de pàgina els criteris filològics aplicats en els casos en què prefereix una lliçó del TO diferent de les recollides en les edicions de Carbonell i Martínez.²

Traduir un text medieval no és gens fàcil. A les dificultats d'interpretació que comporta sempre l'activitat de traduir, incrementades pels diversos canvis que representa la distància temporal entre l'original i el text meta, hem

1.- Al monogràfic de *Caplletra*, 24 (1998), hem de sumar els treballs recollits en Martines 1999 i, sobretot, la primera edició crítica dedicada a la producció prosística corellana (Martos, 2001a), completada amb Martos 2001b.

2.- Per exemple, en la traducció del *Parlament o col·lació en casa de Berenguer Mercader* podem llegir: "Pudieron las palabras de Orfeo, a los ánimos de dentro ablandando, mostrar dolor", p. 233, que correspon a "Pogueren les paraules d'Orfeu, a l'animós Dídice amollint, mostrar de dordre", en l'edició de Carbonell, p. 149; i a "Pogueren les paraules de Orpheu a l'animós Ditis, amollint, mostrar de dolre", en l'edició de Martos, p. 258. Consultant l'aparat crític d'aquesta última edició, podem comprovar que la lliçó editada, a l'*animós Ditis* (Ditis és l'altre nom del déu Plutó), en altres còdexs presenta les variants a l'*animós Dídice* (Carbonell) i als *ánimos de dins*, lliçó secundària traduïda per Martines, explicable per *lectio facillior*.

de sumar els problemes de comprensió associats a una varietat de llengua antiga i l'esforç de talent i dedicació que implica per al traductor trobar un model de llengua adequat en el TM. En el cas concret que ens ocupa ara, hem d'afegir-hi les complicacions en la traducció d'un text literari i, especialment, pel que fa al peculiar estil prosístic de Joan Roís de Corella, l'estil *artitzat* denominat de vegades "valenciana prosa". Fins i tot en els casos en què no hi ha un cúmul de dificultats semblant, els traductors tenim ben assumida la idea que no existeix la traducció perfecta, sinó que tot depèn del propòsit per al qual ha de funcionar el TM, dels destinataris als quals va dirigit i de les diverses circumstàncies contextuais de la nova situació comunicativa. Així, la finalitat d'aquesta traducció de Corella queda determinada, en bona mesura, per la intenció editorial de la col·lecció en què apareix: «poner al alcance de un público amplio las obras de la Edad Media que se pueden considerar esenciales para la Historia de la Literatura, que tuvieron una gran difusión en su momento, o que son merecedoras de una atención particular». Es tracta, doncs, d'una traducció que ha de funcionar sense l'acompanyament del TO, que ha de mantenir el valor literari del TO per a poder captivar l'atenció i el plaer de la lectura d'un destinatari amant dels clàssics de la literatura que, en principi, no té coneixements de català. L'objectiu d'aquesta traducció és explicitat també en la introducció (p. 60), encara que només hi ha una referència general al mètode emprat, eminentment de tipus filològic, i als criteris seguits.

A partir de l'anàlisi traductològica descobrim que el resultat d'aquesta traducció, si bé podria respondre als principis d'un mètode filològic, en la pràctica obeeix més aviat a un mètode literal, per tal com les opcions de traducció solen correspondre a les més pròximes a la lletra de l'original, encara que això vaja en detriment de la riquesa literària, de la naturalitat d'expressió o de la correcció i la claredat en LM. Si l'objectiu és fer arribar el contingut del TO als lectors actuals, el model de llengua ha de ser el que correspon a aquest públic destinatari. Ara bé, sol ser habitual entre els traductors de clàssics adobar la LM amb un cert regust arcaic, que en molts casos s'aconsegueix simplement amb el lèxic característic de l'època o amb alguns recursos estilístics que, sense arribar a fer incompreensible el TM, puguen ser reconeguts pel públic actual com a propis d'una llengua del passat (García-Sabell & Flores 1995, 203), sempre evitant el perill d'ultrapassar la dosi en l'efecte arcaïtzant (Rubio Tovar 1999, 57). En Corella, els abundants cultismes lèxics i les especials característiques del seu estil (les més representatives) farien sobradament aquest paper. L'error més habitual produït per una pruija excessiva o per no trobar la mesura justa en aquest regust arcaic és la creació d'un model de llengua irreal (Toda 1995, 28), percebuda com a estranya pels lectors actuals, resultat del pastix o barreja lingüística de diverses èpoques, una espècie d'interllingua o idioma centaure (Rubio Tovar 1999, 58).

La utilització del mètode de traducció literal provoca que aquesta traducció quede afectada per l'error del literalisme, és a dir, per oferir les solucions més pròximes a la lletra del TO, encara que siga fent servir formes del castellà que, tot i estar perfectament documentades com a pròpies d'altres èpoques, han desaparegut en la llengua d'ara o han deixat de ser les més habituals. La pruija de literalitat arriba a l'extrem de buscar una falsa proximitat a l'original en l'equivalència etimològica o en la correspondència en la categoria gramatical. Potser el cas més representatiu és l'obsessió per traduir quasi sistemàticament el verb *atènyer* pel castellà *atañer*, en detriment d'altres sinònims, o el verb *despendre* per *despender*, *cercar* per *cercar* ('buscar'), o fer servir mots com *feroce*, *letargia*, *honestad*, *desaltan*, *trovar*, *serenas* ('sirenes'), *conforte*, *compañona*, *remudada* ('redimida'), *falsía*, *mirable* ('admirable'), *defensión*, *hacer reporte*, *menazar* ('amençar'), *coronista* ('cronista'), *otro* (< *aldre*, 'una altra cosa'), *costumbradas* ('acostumades'), *falaguera*, *halagadurías*, *desamistad*, *certinidad*, *maragdas*, *tristicia*, etc.

Aquest afany de proximitat *ad litteram* certament produeix efectes no buscats en el TM, per tal com el traductor converteix en lèxic especial per al lector castellà actual mots pertanyents al lèxic comú en l'època i en la llengua

de Corella. Encara podríem entendre que en la traducció d'un vers (per qüestions del còmput sil·làbic, com en p. 103) es mantiga la traducció de *cor*, no pas per *corazón*, sinó per *cor* (opció seguida en diversos passatges), però en la prosa és improductiu traduir aquest mot del lèxic comú per una paraula que, a pesar d'estar perfectament documentada, no és gens ni mica coneguda pel destinatari model. Així, davant d'una frase com "Rompa en varias partes el cor de Medea, y su cuerpo sea partido en pequeñas piezas", p. 277, un lector castellà molt probablement es preguntarà què deu ser aquest estrany *cor* de Medea que és "partido en pequeñas piezas" com si es tractara d'un mecano. En la mateixa línia se situa la traducció d'altres paraules del lèxic comú; així, "la fredor de l'aigua fonda", 105 es converteix en "la fredor de la alta mar", 110; "les sumitats dels monts", 143 passen a ser les "sumidades de los montes", 225; i la "animosa por d'aquells qui, recelant, temen los perills de viciós morir e viure", 108 esdevé la "animosa por aquellos quienes, recelando, temen los peligros de vicioso morir y vivir", 113, de manera que, per a major complicació, la supressió de la preposició deixa sense sentit tota la frase.

Considerem, doncs, que el mètode literalista és inadequat per a la funció buscada en aquesta traducció. La sacralitat extrema tributada al TO provoca una gran artificialitat en la LM, que en bona part dels casos produeix enfosquiment de l'expressió i, sovint, nombroses ambigüitats i canvis de sentit. L'opció s'agreuja quan es manifesta en els nombrosos calcs de gènere, no normatius en la llengua d'ara, tot i que en alguns casos deixen de ser-ho des de la perspectiva diacrònica, és a dir, si considerem el gènere de la paraula en castellà medieval. Novament, però, hi ha la voluntat de seguir l'original de forma servil, amb un resultat més que dubtós, que dóna origen a un text castellà incorrecte des del punt de vista de la llengua moderna: "porque a los reales costumbres corresponde acoger a los pacíficos extranjeros", 263. En altres casos, s'aplica correctament la diferència de gènere en un substantiu, però no en la resta d'elements de la frase (pronoms, adjectius, etc.) amb els quals ha de concordar: "Y así, los yerros por los que bienaventurados fines se alcancen [se alcanzan], no es maravilla si el nombre de buenas atañen", 145. Sorpren també la quantitat d'elements de la morfologia catalana que són objecte de calc en el text castellà. En el fragment següent, a més de l'error en la traducció del verb *toldre* (ací 'impedir') o el canvi injustificat de *parlant* per *llorando*, es manté l'estructura de la doble negació catalana: "O cruels fats, los quals no consentien les sues paraules a les mies orelles arribassen! No sé si la remor dels arbres ho tolia: que io parlant, ella parlava, e ans responia que mes paraules no acabassen", 125 > "¡Oh cruels hados, los cuales no consentían sus palabras a mis oídos llegasen! No sé si el rumor de los árboles lo quitaba: que yo llorando, ella hablaba, y antes respondía que mis palabras no acabasen", 196.

Sovint el calc introdueix un element aliè a la llengua meta, com la creació d'una preposició composta *como a*, usada en passatges com aquest: "Mas, ¿por qué despendo en vano, como a mujer de socorro desesperada llorando, el tiempo breve de mi exilio?", 277. També resulten estranys alguns calcs en les oracions de relatiu, especialment en el relatiu possessiu (semblen oblidades les formes *cuyo*, *cuya*, etc.); la predilecció per la construcció més semblant al TO dóna com a resultat frases que, si bé no són del tot incorrectes, atempten contra la naturalitat d'expressió: "el mirar solo de los cuales tanto la visita humana aterra", 261; "De la presencia del rey justísimo, la miserable doncella los caballeros apartaron; el fabuloso fin de la cual describir dejo", 238; o fins i tot en el relatiu neutre: "la cual cosa, si sanamente no es entendida, falsía manifiesta consigo lleva", 143.

La traducció de l'article és tot un repertori de varietats; hi trobem, fins i tot, l'article *lo* amb valor de masculí ("tanto corrompiendo lo circunstante espacio de pestilente aire", 261). I una cosa semblant s'esdevé amb el sistema de possessius, que ens permet resseguir l'evolució per diverses etapes del castellà: la forma tònica sense article ("mas para que, en mía justicia, con todo fuese manifiesta, mejor considerando mirases", 293) o la forma àtona amb article ("no pudiendo eternamente conservar el nuestro ser", 272), a vegades en construccions completament

estranyes i difícils de copsar (“Y si, al fin, mi letra no te parece de semejante respuesta merecedora, suplico a los Dioses, a mío semblante irado muevan a la de Medea contra Jasón”, 170). Aquest empelt de formes alienes també és present en el sistema de preposicions; en les oracions en què esperaríem la preposició *en* seguida d’infinitiu, el traductor incorpora les diverses possibilitats del català medieval: la preposició *a* (“un poco espacio tardó a darle tal respuesta”, 258) o la construcció sense preposició (“No tardó mucho [...], Jasón responder”, 266). I encara més estranyesa causen els casos en què s’aplica la regla de canvi i caiguda de preposicions en el TM: “Solo diferían que Leandro de hombre, y Hero de doncella, singulares gracias poseían”, 101.

També és bastant discutible la traducció del sistema verbal, perquè els nombrosos canvis de persona, els calcs en la concordança temporal o en els valors de determinats temps (el valor condicional del pretèrit imperfecte d’indicatiu, per exemple), originen fragments mancats de sentit i allunyats de la intenció comunicativa de l’original (especialment greus en p. 192, 197, 266, 271, 273, 274, 276, 296, etc.), com l’inici de les *Lletres d’Aquil·les a Políxena*:

TO: Si sobresgran amor, fent-me report d’extrema pena, de presta mort no m’assegurava, temor bastaria robar la ploma a la mia mà e tua; per on, del perill de ma vida, encara per lletra no series certa. Mas no em par, per mi a qui nunca has ofès, atenygues nom d’homecida, 97.

TM: Si grandísimo amor, haciéndome reporte de extrema pena, de presta muerte no me aseguraba, temor bastaría robar la pluma a mi mano y a la tuya; por donde, del peligro de mi vida, aún por letra no estaría segura. Mas no me parece, por mí a quien nunca has ofendido, atañese nombre de homicida, 169.

Passem per alt les nombroses faltes d’ortografia, les errates gràfiques o les incorreccions de puntuació, com també les múltiples vacil·lacions en els noms propis (les formes *Escila/Sila* alternen en p. 235, *Procris/Proca* en p. 218, *Cíniras/Sinaras* en p. 186, etc.). Més greus són les innumerables omissions injustificades: “lo seu genoll esquerre”, 78 > “su rodilla”, 80; “respòs en rims estramps la seguida cobla”, 80 > “en verso suelto la seguida copla”, 82 (de manera que tot un paràgraf queda sense verb principal); “Aquesta era mur, refugi, defensa, infançonía de totes vosaltres”, 93 > “Ésta era muro, refugio, infanzonía de todas vosotras”, 160; “llur honestat és la porta per on lo combat de nostres enamorades obres entra”, 96 > “su honestad es la puerta por donde el combate de nuestras enamoradas entra”, 165; “escriví de la sua trista presó la cruel causa”, 162 > “escribió de su triste prisión la causa”, 249; “¿On són tots los qui tristícia, dolor e misèria sostenen?”, 115 > “¿Dónde están todos los que tristeza y miseria sostienen?”, 119, etc. De vegades el fragment suprimit recorda la rudimentària tècnica de còpia dels manuscrits medievals, per tal com se’ns fa un poc anacrònic trobar salts per homeotelèuton en una traducció actual (per exemple, hi ha cisa de línies completes en p. 110, 135, 150, 151 o 164).

No són estranys tampoc els errors de sobretraducció, és a dir, les addicions injustificades d’elements que no apareixen en el TO (marcats entre claudàtors), com en “si a mí hicieses creer lo que falsamente tus [desnudas] palabras razonan”, 265 o “Ahora conozco muchos que el nombre de sabios [cientos] usurpan y no saben nada”, 274. En altres casos, no sabem trobar una altra raó que explique els nombrosos canvis injustificats si no es tracta d’una lectura poc acurada de l’original: “la cruel fi de mon viure”, 95 > “el cruel fin del mundo vivir”, 96; “lo meu abominable cos”, 120 > “mi abominable pecado”, 191; “la glòria de ma lletra”, 98 > “la gloria de mi mano”, 171; “del seu cap arrancaré los feroces e inhumans ulls”, 163 > “de su cuerpo arrancaré los feroces e inhumanos ojos”, 251. No cal dir que aquesta mena de canvis no és pas intranscendent, ja que moltes vegades comporta una greu alteració en el contingut semàntic de la frase. És ben fàcil adonar-se de la vàlua de la traducció amb un simple

acarament dels dos textos: “partí e dil·lacerí lo seu xic, moll e tendre cos”, 197 > “partí y dilaceré su pequeño, blando y tierno cuello”, 275; “Si els altres hòmens los folls perills recelen per guardar sola una vida, quant més tu, Leànder, los deus més recelar”, 110 > “Si los otros hombres los locos peligros recelan por guardar sola una vida, cuánto más tu, Leandro, los dioses más recelar”, 115; “Mas, perquè veges no tinc del tot ma esperança en paraules, mira els meus pits, més nafrats que el teu escut, los quals sens llengua per mi parlen”, 104 > “Mas, para que veas no tengo del todo mi esperanza en palabras, mira mis pies, más heridos que tu escudo, los cuales sin lengua de mí hablan”, 180; “aquell [...] més sabent dels altres hòmens, Salamó”, 214 > “aquel [...] más ausente de los otros hombres, Salomón”, 298; “Los mals [‘males’] s’estimen, no per lo que són, mas per qui els fa”, 200-201 > “Los malos se estiman, no por lo que son, mas por quien los hace”, 279.

Mereixen un esment especial els diversos ultratges traductològics provocats pels falsos amics. En donem només una petita mostra (entre claudàtors el mot català): els cadàvers dels fills d’Hècuba són “roídots [rossegats] al entorno de tu ciudad”, 91; “la facilidad y prontitud de alcanzar delitos [delits]”, 147; “nuestra cabeza [cap] y maestro Jesús”, 133; “Resonaba la dulce armonía de diversos acordados instrumentos, con acuerdos [acords, ‘acordes’] de proporción tan alta...”, 264; “el Sol, mudando su acostumbrado cuerpo [cors, ‘curso’]”, 274; “he tomado atrevimiento de preguntaros [demanar-vos], en singular gracia, queráis aceptar la pluma”, 283; “Yo vi a Ulises con altas y temerosas voces [...]: cubriéndolo con mi escudo, restauré su vida, muerto [mort, ‘muerte’] de muchos inocentes”, 177 –la vida d’Ulisses és, alhora, la mort dels innocents que ell venç en les–, amb la paradoxa que comporta que una multitud d’innocents siga culpable d’assassinat.

Un grup d’errors més interessants des del punt de vista traductològic és el que constitueixen els canvis semàntics per qüestions de variació diacrònica, produïts normalment perquè en la traducció hom ha tingut en compte el significat del mot català actual, diferent del que tenia en la llengua medieval. N’és el cas de *lloguer*, usat actualment amb el significat equivalent a *alquiler* en castellà, però amb el valor de ‘recompensa, guardó’ en la llengua antiga: “Y se muestra claro en el Sagrado Evangelio, donde nuestro Maestro y Señor, en la parábola de la viña, determinó que los primeros murmuraban cuando veían que tanto alquiler [lloguer, p. 211] como ellos los últimos atañían”, 294. Un cas semblant és el de “odio de terrible ira me forzó romper [rompre, ‘interrumpir’, p. 200] sus piadosas palabras”, 279; la traducció de “l’inic reportador”, 144 per “el inicuo reportero”, 226, que segurament remetrà el lector actual als professionals de la premsa; o la de les “ofertes”, 119 fetes a la deessa Ceres per “ofertas”, 190 (i no pas *ofrendas*). Potser el mot *estaño* està documentat en castellà medieval amb el sentit de ‘massa d’aigua’, però actualment evoca en el lector el metall i no tant la llacuna o estany Estix en què Aquil·les fou submergit en nàixer: “aquél [Aquil·les], a quien Júpiter no se atrevió a engendrar, temiendo la respuesta de Proteo, armado con las fuertes armas de Vulcano, bañado en el estaño [estany] por quien jurar los dioses no poco temen”, 175.

Com veiem, doncs, la traducció d’un clàssic medieval, per la multitud de factors que cal tenir en compte, es converteix en un repte intel·lectual de primera magnitud. Els suggeriments apuntats, sense desmerèixer l’esforç i els mèrits del traductor, només tenen la intenció de suscitar la reflexió traductològica que pugui contribuir a millorar les futures traduccions de l’obra de Corella.

JOAN M. PERUJO MELGAR
Universitat d’Alacant

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- GARCÍA-SABELL, T. - C. Flores (1995), «La traducción de textos medievales desde una perspectiva diacrónica: el ataque con espada», en F. LAFARGA - A. RIBAS - M. TRICÁS (eds.), *La traducción: metodología, historia, literatura; ámbito hispanofrancés*, Barcelona, PPU, pp. 203-209.
- MARTINES PERES, Vicent, ed. (1999), *Estudis sobre Joan Roís de Corella*, Alcoi, Marfil.
- MARTOS, Josep Lluís (2001a), *Les proses mitològiques de Joan Roís de Corella*, Alacant-Barcelona, IIFV-PAM.
- (2001b), *Fonts i seqüència cronològica de les proses mitològiques de Joan Roís de Corella*, Alacant, Universitat d'Alacant.
- RUBIO TOVAR, Joaquín (1999), «Consideraciones sobre la traducción de textos medievales», en Juan PAREDES - Eva MUÑOZ (eds.), *Traducir la Edad Media. La traducción de la literatura medieval románica*, Granada, Universidad de Granada, pp. 43-62.
- TODA, Fernando (1995), «Observaciones sobre la traducción de textos literarios medievales», en Edith LEBEL (coord.), *La masque et la plume. Traducir: reflexiones, experiencias y prácticas*, Sevilla, Universidad de Sevilla, p. 21-32.
- TURRÓ, Jaume (1996), «El mite de Caldesa: Corella al *Jardinet d'orats*», *Atalaya. Revue Française d'Études Médiévales Hispaniques*, 7, pp. 103-116.

Joan MIRALLES I MONSERRAT (2001): *Entorn de la Història de la llengua*. Palma-Barcelona, Universitat de les Illes Balears/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 201 pàgines, pròleg de Josep Massot i Muntaner.

Amb aquest títol gens pretensions reuneix Joan Miralles (Montuïri, 1945), catedràtic de Filologia Catalana a la Universitat de les Illes Balears, sis treballs d'història externa del català insular, donats a conèixer en publicacions diverses. El recull no solament aplega textos esparsos que ara s'agrupen per la coincidència temàtica, amb variacions mínimes. És també una oportunitat de considerar el camp d'interessos de l'autor, d'observar que en aquesta, com altres facetes de la seua recerca, el passat i el present no són dues realitats discontinües sinó un tot orgànic, que s'integra en l'explicació dels fenòmens socials.

El primer i més extens dels treballs reunits –més d'un terç del llibre– és una visió de conjunt de la història lingüística de l'arxipèlag i constitueix la primera síntesi general sobre la qüestió. L'autor hi segueix una exposició líneal, de l'època precatalana fins a mitjan anys vuitanta del segle passat, i acaba esbossant-hi els requisits imprescindibles per a la supervivència del català. Els quatre treballs següents aborden aspectes de la història de la llengua durant l'època medieval. Miralles hi tracta dues de les seues línies de recerca: l'estudi de la llengua escrita de finalitat instrumental i la reconstrucció de les formes i tipologia de l'oralitat. En ambdós casos es basa en fonts directes. En el primer, sobretot en els llibres de cort reial, registres notariais que recullen les qüestions civils i criminals que es dilucidaven en una jurisdicció senyorial i que constitueixen una autèntica memòria viva de cada indret. Per això aquests llibres, dels quals Miralles va estudiar minuciosament un dels custodiats a la seua vila natal, serveixen alhora com a punt de partença per a evocar les modalitats de la llengua parlada.

Miralles es resisteix a acceptar els prejudicis o les prevencions dels qui neguen la possibilitat de recuperar la llengua col·loquial d'etapes anteriors a l'enregistrament tecnològic de la veu, a penes fa un segle. L'autor ha dedicat molts esforços al recull i anàlisi de les fonts orals de la cultura popular a punt d'extinció. Fruit d'aquest interès són les seues introduccions a la metodologia d'estudi de les històries de vida, que en certa manera trasllada, amb les correccions pertinents, a la interrogació del passat. En aquesta comesa fa servir els esmentats llibres de cort mallorquins, així com també d'altres reculls documentals de processos criminals d'àmbit valencià o principatí, repartits entre la segona meitat del segle XIII i la primeria del XV. L'autor aprofita la recerca pròpia o d'altri en el desvetllament d'un gènere que, amb resultats desiguals, compta ja amb precedents notables.

Amb el suport teòric de la lingüística de la variació, Miralles extrau d'aquestes fonts moltes notícies rellevants només amb l'anàlisi de fórmules i formes pròpies de l'oralitat i relatives al tractament personal, a les exclamacions o interjeccions i a les formes d'insult. El darrer text de temàtica medieval és el més breu. Es tracta d'una crítica periodística en què l'autor denunciava les múltiples deficiències d'una edició del *Llibre de bons amonestaments*, de fra Anselm Turmeda. Les crítiques desfavorables sovint alcen polseguera i van més enllà del debat intel·lectual. L'autor apunta en la introducció del recull que, en aquest cas, les seues opinions potser fomentaren el *gonellisme*, l'episodi mallorquí de secessionisme lingüístic que, a diferència del cas valencià, no es traduí en una força política contundent. Anècdotes a banda, la inclusió d'aquesta peça breu de crítica combativa denota que Miralles no té vocació d'estudiós atrinxerat en la venerable torre d'ivori filològica i que no s'està de dir el que pensa. .

L'estudi que tanca el recull es dedica a la controvertida figura de mossèn Antoni Maria Alcover, apòstol de la llengua, home de combat, savi i polemista vehement, de qui Miralles, fent ús de diverses aportacions i de judicis contrastats, ens ofereix un vívid i ponderat clarobscur. En conjunt, doncs, és aquest un útil i equilibrat recull d'estudis que, malgrat l'aparent caràcter especialitzat, no es limiten a la pura discussió erudita, sinó que suggereixen, de vegades de manera velada, elements de reflexió sobre el present. Com observa Massot i Muntaner, conspicu prologuista del llibre, aquest constitueix un nou lliurament d'una obra completa en curs, concebuda des de Mallorca i oberta a tota la nostra comunitat lingüística.

MIQUEL NICOLÁS
Universitat de València

Josep Lluís MARTOS, *Fonts i seqüència cronològica de les proses mitològiques de Joan Roís de Corella*, Universitat d'Alacant, Departament de Filologia Catalana, "Biblioteca de Filologia Catalana", 10, Alacant 2001, 299 p.

En un primer moment no em semblava pas de ser la persona més adient per a escriure aquesta ressenya, si és que s'hi havien de seguir freds i estrictes criteris acadèmics: l'autor ja havia ressenyat el meu llibre dedicat al mateix Corella, jo havia format part del tribunal de la seva tesi doctoral, hem discutit llargament les respectives opinions i punts de vista, quan coincidents i quan dissidents i, a més a més, des d'aleshores som molt bons amics. Tanmateix, vaig pensar que, això que a primer cop d'ull podia ser un obstacle a consideracions objectives sobre la seva obra, en realitat es transformava en un mitjà de sinceritat a l'hora d'expressar això que penso d'aquest llibre: res de compliments o formalitat en els elogis, sinó estima vertadera i fonamentada; res de prevenció o hostilitat en expressar crítiques, sinó franca dissidència basada en el respecte sincer. És a dir, em semblava com una manera de tornar una mica de perduda *humanitas* al món i a les relacions dels qui estudiem 'humanitats'.

Aquest llibre té moltíssims mèrits i ens permet de donar un enorme pas endavant en l'estudi i la comprensió de l'art literari de Corella. I gràcies a aquest fet en té un altre d'afegit i de gran importància, al meu parer, perquè així s'integra amb altres obres recents en unes línies de recerca que permetran, finalment, de caracteritzar i definir tota, o part, de la literatura en català de les darreries del segle XIV i del XV segons criteris interns i no amb la il·lusòria ajuda d'etiquetes d'importació. M'explico. Hi ha autors, actius en una època que podríem tancar entre les dades 1385-1465, que presenten unes evidents novetats en la seva manera de fer i de veure la literatura respecte a la tradició precedent i part de la contemporània. Autors d'entre els quals sens dubte destaquen Bernat Metge, Joan Roís de Corella i Joanot Martorell. Les novetats culturals i literàries per ells representades els ha atret etiquetes per comparar-los o inserir-los en corrents literaris presumptament europeus: així Metge és un humanista, Corella un home del renaixement i Martorell, més ambigüament difícil d'encaixar, un escriptor realista o modern. Tot i que encara nombrosos estudiosos segueixin fent servir aquestes enganyoses categories, la crítica més avisada ens ha mostrat que són errònies i s'ha encarregat de mostrar-ne els profunds lligams amb la cultura medieval. D'aquesta manera, si hem perdut il·lusions de pseudomodernitat, sí que hem guanyat certes de continuïtat certificant una tradició. Tanmateix, encara falta alguna cosa, perquè en part hem anant substituïnt unes etiquetes posant-ne unes altres de medievals. El que hem perdut és el sentit de la diferència, de la ruptura que aquests autors, amb la seva manera d'escriure, tracen amb el passat: la seva novetat. Novetat que, evidentment, no haurem de definir manllevant terminologia des de l'exterior, sinó que s'haurà d'apreciar amb categories i criteris definits des de l'interior i que només complexes i detallades anàlisis del quefer literari ens podran revelar i matisar amb exactitud. És en aquest sentit que el llibre de Martos camina en paral·lel amb altres estudis que, jo diria, són tots caracteritzats per l'absència de prejudicis crítics, com els de qui escriu sobre Corella i Metge o el de Josep Pujol sobre Martorell, als quals dona un enorme suport, pel contrast de la pràctica literària que s'hi estudia, el de Tomàs Martínez sobre la difusió i recepció de Sèneca. A més, estic extremadament satisfet perquè veig com les meves recerques sobre Corella s'enllacen perfectament amb les de Martos i els dos llibres es presenten com dues cares d'un díptic i ajuden a entendre's i corroborar-se l'un amb l'altre.

El primer capítol, pp. 19-29, titulat «La moralització dels mites en l'Edat Mitjana», permet de contextualitzar, per exemple, la feina de Corella a l'interior d'unes tradicions i consent, alhora, de percebre en què se'n distancia, de com, tot i ser les lectures morals dels mites clàssics el rerefons del seu pensament literari, no és tanmateix aquest el seu objectiu primari i tampoc influeixen directament en el tractament literari dels mateixos mites. L'única peça directament dedicada al comentari d'un mite, *Lo johí de Paris*, queda com una composició aïllada, a la frontera entre la primera i la segona fase de producció.

Però és la resta del llibre que proporciona els materials per entendre en profunditat la construcció de les proses i que permet de comprovar en detall en quina manera l'ètica, més que el moralisme, n'influïen la composició.

El gruix del llibre és dedicat a l'anàlisi minuciosa de totes les proses mitològiques de Corella. El principi que en regeix l'ordenació és un principi cronològic. Confirmant i profunditzant la meua hipòtesi que les proses mitològiques corresponen a la primera etapa de la producció literària de Corella, Martos desenvolupa uns criteris estilístics i compositius tenint en compte les formes d'elaboració de les proses i el diferent nivell i complexitat en la manipulació de les fonts, criteris que permeten d'articular en profunditat la cronologia relativa d'aquestes proses. La seva hipòtesi, que tot i no deixar de ser una hipòtesi és argumentada amb molta subtilitat i credibilitat, té unes implicacions ben importants, molt més enllà del simple detallisme cronològic. Si l'hem de creure, i jo el crec, aquesta seva pauta cronològica permet d'apreciar com, a partir d'unes primeres proves, encara senzilles i en certa manera fidels als originals, com són la *Letra* d'Aquil·les i el *Rahonament* d'Ulisses, la capacitat literària i tècnica de Corella adquireix complexitat i capacitats de recreació cada cop més personals i originals, sempre més lluny

doncs de la figura d'un traductor infidel, per matisar així, amb riquesa de detalls, l'obra d'un recreador profundament original.

A continuació Martos analitza, minucios i implacable, el text de les proses mitològiques. Prosa rere prosa, segons la seva sèrie, ens en presenta una lectura en detall, se n'analitzen i comproven les fonts ja conegudes amb una anàlisi del nivell de manipulació i d'originalitat que es dibuixa com un continuat i utilíssim comentari literari. Es comprova amb exactitud el deute que Corella té amb les fonts conegudes, per les quals es revelen unes lectures molt més àmplies i minucioses dels seus *auctores*—Ovidi, Sèneca i Virgili—del que ja es coneixia. Se n'individuen de noves, i bàsiques són les *Genealogiae deorum gentilium* del Boccaccio, ja que ajuden a situar Corella en un context, que és cultural i de proximitat al Boccaccio, en italià i en llatí, que pot encara donar sorpreses més enllà del que ja se sap. Perquè almenys un aspecte de l'art de Corella, al meu parer, no ha estat analitzat o plantejat com caldria, el dels seus models estilístics de la prosa, que evidentment són només llunyanament clàssics, amb la fonamental influència de Sèneca. La meua impressió és que, per molt que hi hagi una certa continuïtat amb els millors d'entre els traductors de clàssics que el van precedir, com ara Jaume Conesa o Antoni Canals, Corella presenta un model innovador de prosa que com a tal s'erigirà per a la tradició posterior: només cal pensar en Martorell, com bé destaca Pujol, o en l'hagiografia valenciana del segle xv, com nota Martos mateix en un article sobre l'anònima *Vida de Santa Bàrbara*. A mi, l'autor que se'm fa més proper a Corella des d'aquest punt de vista és exactament Boccaccio, no tant però el del *Decameron*, sinó el de la *Fiammetta* i sobretot del *Filocolo*, obra que circulava per les terres catalanes i de la qual ha estat detectada la presència, d'alguna manera, al *Tirant* i al *Curial*.

Com si no fos prou, Martos afegeix a l'anàlisi del text i al comentari de les seves fonts, el testimoni d'altres materials mitogràfics, sobretot medievals, com són els tres Mitògrafs vaticans o les diferents redaccions de moralitzacions franceses de les *Metamorphosis*. En una primera lectura, ho he de admetre, em va semblar que aquests materials sobressin i fessin feixuga la lectura, ja que no eren fonts i podien engendrar confusió. En una segona, he hagut de canviar d'idea. Tot sigui dit, no agilitzen la lectura; això no. Però permeten encara més de comprovar, pas a pas, l'originalitat creativa de Corella mitòleg i la seva determinant distància de les típiques moralitzacions medievals a canvi d'una literatura ètica, evidentment, però de debò literatura, *correlada* a la moralització, però sense dependre'n per a la seva existència. És una enorme quantitat de material, que prové de textos no sempre fàcils de llegir, i hem d'agrair a Martos que s'hagi carregat amb aquesta tasca i ens n'hagi facilitat els resultats. Repeteixo, són una enorme quantitat de dades que indirectament, i per contrast, ofereixen molta informació determinant.

En tot el seu llarg tractament hi ha dos arguments pels quals discrepo de l'autor i que em permetré d'exposar. El primer és relatiu a la interpretació del marc narratiu del *Parlament* i dels models que s'hi proposen. Martos, fent referència a suggeriments o afirmacions de Lola Badia i de Josep Solervicens, esmenta com a possible font per al gènere, i també per a qüestions de teoria literària i d'interpretació, el *Convivio* de Dante i relaciona el *Parlament*, també arran d'això, amb *convivia* del Renaixement. Ara bé, em sembla que les coses s'haurien de reconsiderar sense introduir referents textuais concrets i de gènere que no trobo pas ni necessaris ni adients.

Primer punt: el *Convivio* és un text inacabat, amb greus problemes textuais, que no va tenir gran tradició, sobretot fora d'Itàlia. És un tractat molt complex i el títol *Convivio* és purament al·legòric, ja que fa referència a un banquet sapiencial; a més és un monòleg i no té res a veure amb *convivia*, en què hi participin contertulians. Perquè Corella aprengué alguna cosa sobre els diferents graus d'interpretació i de significació del text ni calia anar a parar al *Convivio* ni és aquest el text més adient, ja que és molt filosòfic i dirigit a la interpretació de lírica amorosa, quan els comentaris més exegètics que Corella lluirà posteriorment al *Johí* són molt més moralistes i teològics. Així que

les fonts per aquest seu saber han de ser altres i de més lligades als textos clàssics, per un cantó, i més de teòleg per l'altre. Crec que amb comentaris a Sèneca i Boeci, ben al seu abast, ja en podia tenir prou, tenint en compte que desconeixem del tot la formació 'teològica' de Corella; penso també que en sant Agustí podríem trobar bastants sorpreses.

Segon punt: el fet que al pròleg del *Parlament*, tant Solervicens com independentment jo mateix, trobéssim ressons del *de amicitia* de Ciceró no ens ha de permetre de fer consideracions respecte al gènere practicat per Corella, ja que l'una cosa no té res a veure amb l'altra. La presència del *de amicitia* només afecta la caracterització ètica dels personatges i la seva situació social: afecta uns continguts parcials i no les formes. El *Parlament* no té res a veure amb els diàlegs ciceronians ni amb els posteriors del Renaixement, que a més no són només posteriors per època, sinó, i sobretot, per cultura, per situació i per continguts, ja que aquests tenen alhora arguments filosòfics tot un altre tarannà de normes comportamentals. Al *Parlament* no hi ha imitació clàssica en aquest sentit. A més, el *de amicitia* és un text que, pres aïlladament, no vol dir res, ja que vertebrava tota l'edat mitjana, tant laica com monàstica, en les seves reflexions sobre l'amor i l'amistat. L'horitzó modèlic del *Parlament* està configurat pel *Decameron*, i si li hem de trobar altres referents no oblidem que les mateixes *Metamorphosis* utilitzen la tècnica de personatges que expliquen relats. Més aviat jo miraria el *Parlament* com un indirecte correctiu, més que d'un gènere estrictament, de tertúlies del tipus de les *questioni d'amore* del *Filocolo* o de les *demandes d'amour* que Rosanna Cantavella veu al darrere del *Debat* amb el Príncep de Viana i, possiblement, també rere la *Tragèdia de Caldesa*.

Aquesta manera d'enfocar el problema em sembla molt més adient, sigui perquè els que presento són models més propers a Corella i perfectament integrats en el seu món literari, sigui perquè es presenten com un bon blanc per a crítiques, com altres vegades fa Corella, d'aspectes formals i teòrics de la pràctica literària contemporània que s'ha de corregir. I això s'esdevé pel tràmit del terapèuticament aristotèlic *Parlament*, ja que hem de tenir en compte la important presència de Aristòtil rere el pensament de Corella, com s'ha encarregat de mostrar-nos Tomàs Martínez.

El segon argument que no m'acabo de creure del tot és el del coneixement per part de Corella de *Lo somni* de Metge. Martos individua una prova textual que lligaria les dues composicions, fet que li permet de veure la influència de *Lo somni* també en l'articulació sintacticonarrativa del *Parlament* amb la diatriba inicial contra les dones i la final contra els homes. Jo he de confessar que, per un cantó, veig forçada i innecessària aquesta presumpta influència de Metge per explicar l'articulació narrativa del *Parlament*. Però és que trobo, sobretot, que, quant al coneixement de Metge per part de Corella, resta encara tot per demostrar.

El raonament sobre el qual es fonamenta Martos és el següent (p. 146): «les referències concretes a l'àguila, al falcó, al lleó i al cérvol –o cérvola, en el text del valencià– no es coneixen en cap dels manuals mitogràfics que fem servir ni en cap de les fonts clàssiques o pseudoclàssiques esmentades, però sí que apareixen en el mite d'Orfeu de *Lo somni*». Ara bé, tenim en compte que en el seu text Corella procedeix per oposicions: els ocells no temien l'àguila i els coloms al falcó, com la cérvola no temia el lleó, mentre Metge fa un senzill elenc de representants del món mineral, vegetal i animal sense entrar en detalls de parelles. Considerem també que Ovidi parla d'ocells i bèsties ferotges que no es temien els uns als altres, i pensem que també ho insereix en el punt de la narració de quan el cant d'Orfeu baixat als inferns obté que tothom deixi la seva ocupació normal. Que és el mateix moment narratiu on el trobem a Corella, i no com a Metge i un segon cop a Ovidi, abans de la mort apedregat del poeta traci. No és gaire arriscat pensar que l'elaboració d'aquestes parelles contrastants sigui un autònom invent de Corella mateix. Però, al *de consolatione Philosophiae*, text segurament més en el seu horitzó ètic i literari que no pas *Lo somni*, Corella troba exactament, a III, m. XII, 10-11: «iunxitque intrepidum latus saevis cerva leonibus» – i noteu que

el plural *cerva* pot haver atret el femení singular. Així que, bé perquè era present en algun comentari a Boeci, bé per una seva espontania *amplificatio*, gens estranya, em sembla que, per aquestes parelles i sobretot el detall del cérvol, ens hauríem de referir al *de consolatione* i no pas a *Lo somni*, el coneixement del qual queda per demostrar.

Aquestes puntuals, i massa elaborades, crítiques, no minven de cap de les maneres l'absoluta qualitat del treball de Martos i ens deixen albirar un bon futur a un jove estudiós que, després de nombrosos articles, ha sabut superar la prova d'un assaig, notable per la dificultat del tema i la complexitat de l'anàlisi.

STEFANO MARIA CINGOLANI

Jaume MACIÀ GUILÀ, Joan SOLÀ (ed.), *La terminologia lingüística en l'ensenyament secundari. Propostes pràctiques*, Barcelona: Editorial Graó, 2000.

Qualsevol disciplina científica requereix l'establiment d'un conjunt de termes, definits amb rigor i amb precisió, que designin els conceptes –fonamentals i secundaris– en què aquesta ciència es fonamenta. En contrast amb la terminologia fixada que presenten algunes àrees del coneixement, la lingüística és una de les ciències on els termes que denominen certs aspectes i fenòmens de les diverses branques que la componen manifesten més canvis de nomenclatura. Aquesta vacil·lació és una mostra d'una consolidació terminològica deficient, que ha estat provocada en general per l'absorció indiscriminada dels termes dels diferents models que s'han succeït al llarg de la història: des de la tradició gramatical grecolatina fins als models teòrics del segle xx, els quals han introduït, al seu torn, un esplet de neologismes i d'anglicismes. La terminologia que s'usa a les aules, fruit sovint de l'adscripció més o menys conscient a un determinat model teòric, pot ser ben poc transparent, com ara el terme “suplement”, d'Emilio Alarcos, que designa el “complement de règim verbal” –conegut també com a “complement preposicional”.

D'altra banda, les pluralitats i deficiències terminològiques també s'expliquen a causa d'un desenvolupament insuficient de les disciplines, la qual cosa justifica la dicotomia tradicional entre les ciències i les lletres. El cert és que si la vacil·lació terminològica tingués lloc en les àrees del coneixement tradicionalment anomenades de “ciències” –pensem, per posar un exemple, en la medicina–, de ben segur que es generarien problemes importants d'intercomunicació i es buscaria una solució única precisament en uns moments en què la globalització –per a bé o per a mal– uniformitza els contactes a través de l'homogeneïtzació més o menys sistemàtica d'usos i de costums. Addicionalment, el conflicte terminològic s'incrementa no sols perquè la denominació d'un mateix concepte varia en els diversos manuals i es materialitza en una dispersió terminològica en les classes de llengua –i l'ensenyament de la llengua catalana, juntament amb el d'altres llengües incloses en els currículums educatius (el castellà, l'anglès o el francès), no és una excepció–, sinó també perquè la intervenció del centre docent o dels ensenyants pot agreujar encara l'esmentada vacil·lació. Cal tenir en compte que la qualitat del professorat, deixant de banda ara els encertats raonaments de Toni Sala¹ quant a les dificultats (indisciplina, manca de suport institucional i dels pares) que

1.- *Petita crònica d'un professor de secundària*, Barcelona: Edicions 62.

experimenta en l'activitat educativa, depèn de la solidesa de la seva formació acadèmica i de l'actualització periòdica dels seus coneixements.

Aquesta reflexió preliminar serveix per justificar un llibre de les característiques que ressenyem. Es tracta d'una obra que pretén de detectar les incoherències d'ús pel que fa als termes lingüístics i gramaticals, i d'oferir propostes d'unitat i d'estabilitat terminològiques en diversos àmbits de la lingüística, amb la finalitat que s'estableixi una denominació conceptual adequada que es fonamenti en un marc teòric sòlid i coherent.

El volum, que recull les ponències del cicle *La terminologia lingüística en l'ensenyament secundari. Propostes didàctiques*, que tingué lloc durant la tardor de 1999 dins el Pla de Formació del Professorat del Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya, s'adreça al professorat d'ensenyament secundari, per bé que la lectura també és recomanable al professorat universitari, que esdevé precisament el mentor potencial de l'alumnat de secundària, que ha viscut –i viu– aquest desconcert terminològic. Els autors dels treballs, amb la finalitat de casar ambdues perspectives, provenen dels ensenyaments secundari i universitari. L'examen que resulta de les diverses qüestions de terminologia lingüística aplicades a secundària es materialitza a través de nou treballs que prenen en consideració disciplines tan diverses com la sociolingüística, la normativa, la fonètica i la fonologia, l'anàlisi del discurs, la morfologia i la sintaxi. Aquesta diversitat de disciplines s'explica a causa de la introducció necessària i progressiva de noves àrees i de noves perspectives en l'estudi dels fenòmens lingüístics: la lingüística textual, la pragmàtica o teoria de la comunicació, que, d'altra banda, han provocat l'aparició de nous termes i un increment de la polisèmia en els llibres de text i en els programes docents.

Examinem ara, de manera succinta el propòsit i el contingut de cada article. El volum s'obre amb una breu presentació dels editors, que alhora participen en la redacció de sengles articles, i que han tingut cura que, al marge d'individualismes, cada article presenti una estructura semblant: un resum introductori, el desenvolupament del tema, les conclusions o les propostes, les notes al final del treball per dificultar mínimament la lectura del text, la bibliografia i, quan escau, uns annexos. El llibre es tanca amb dos índexs ben útils: el primer, d'autors i d'institucions que tenen un paper destacable en el món de la lingüística; el segon, dels conceptes i dels mots més rellevants que apareixen en el volum.

L'article de Jaume Macià, «La terminologia lingüística en la classe de llengua: un problema pendent», el primer que obre el recull, fa una reflexió general sobre la terminologia lingüística, i detecta el que fa molt de temps que s'evidencia en l'àmbit docent: la divergència teòrica en les classes de llengua. Aquesta divergència genera un seguit de deficiències en el terreny de la terminologia, i l'autor, com a solució immediata, proposa l'establiment d'un rerefons teòric i terminològic comú que s'adigui amb les exigències de la docència actual. En el marc del nou sistema educatiu –tan nou, que de vegades recorda els mots de Lampedusa a *El Gatopardo*: “cal que canviï tot perquè no canviï res”– és el moment de replantejar l'ús que es fa de la teoria lingüística a classe i la terminologia que s'ha d'utilitzar. En sentit estricte, i compensant el dèficit que s'ha constatat, els nous currículums de secundària haurien de permetre d'analitzar la diversitat i la qualitat terminològiques amb vista a la seva homogeneïtzació i simplificació. L'autor de l'article suggereix diverses solucions per pal·liar la dispersió que s'ha esbossat més amunt: la intervenció de l'Estat, que s'ha aplicat, com es veurà en l'article de M. Teresa Garcia Castanyer, en països com ara França, o l'acció dels responsables de la política educativa, acció que s'ha aplicat a Catalunya. I en concret Macià reclama, d'una banda, una coordinació més gran entre el professorat, que en suposi també el reciclatge i, d'altra, una coordinació més estreta entre els autors dels llibres de text. Aquestes mesures permetrien tant d'establir un pont entre els termes que s'utilitzen en l'ensenyament de les llengües que són objecte d'estudi a l'ensenyament secundari com de fixar una terminologia comuna en matèria lingüística.

El segon article, «Algunes aportacions des de la sociolingüística a l'ensenyament i el debat sobre l'estàndard del català», de Xavier Vila, redactat des d'una perspectiva nova pel que fa a l'ensenyament secundari –la perspectiva social de la llengua: la sociolingüística–, es complementa amb l'article de Joan Solà, que el segueix. Vila es proposa tant de donar compte de les aportacions que la sociolingüística ofereix i pot oferir a l'ensenyament del català com de fer una reflexió sobre l'ensenyament de l'estàndard. L'autor assenyala que la sociolingüística s'insereix de ple en el món educatiu –tot i que la percepció pública que se'n té no és tan contradictòria com suggereix l'autor–, atès que emmarca les reflexions que el professorat fa en relació amb les variables socials que tenen repercussions lingüístiques. Malgrat que la sociolingüística contribueix a la comprensió dels diversos fenòmens lingüístics, en tant que llengua i societat estan estretament imbricades, la realitat manifesta que aquesta disciplina s'aplica d'una manera escassa a les aules i no ha esdevingut encara una matèria docent. D'altra banda, pel que fa a l'ensenyament de l'estàndard català, l'autor esbossa una breu història de la formació dels estàndards, i examina aquesta varietat lingüística artificial des del punt de vista de la sociolingüística. Des d'aquesta perspectiva, remarca que el procés d'estandardització, que, en el cas del català, no ha de significar la substitució de les altres varietats dialectals, vincula necessàriament els poders polític, econòmic i social amb la varietat que serveix de base de l'estàndard.

L'article de Joan Solà, «Reflexió breu sobre el concepte de “normativa”», reprèn el tema que s'ha desenvolupat en la segona part del treball anterior, i emfasitza la implicació mútua dels conceptes corresponents a normativa i a estàndard. L'autor detecta, a més, les dificultats que sorgeixen a l'hora de definir el terme “norma” i tracta de definir, al seu torn, els conceptes d'estandardització, d'estàndard i de normativa a la llum del que es desprèn dels treballs de l'Institut d'Estudis Catalans. Des d'aquest punt de vista institucional, tant l'estàndard com la normativa han de ser de tipus composicional i polimòrfic, bé que a la *Proposta per a un estàndard oral*,² l'IEC té bona cura a distingir entre l'àmbit territorial –àmbit general o àmbit restringit– i els registres –formal o informal. Aquests aspectes esdevenen elements que intervenen a l'hora de sancionar certes formes i fenòmens lingüístics. En contrapartida, Solà introdueix, al final de l'article, una proposta operativa i actualitzada dels conceptes de normativa i d'estàndard, basada en definicions que ja havia expressat en obres anteriors.

El quart article, «Fonètica vs. fonologia i tractament de la lexicologia: dos exemples de divergència en els llibres de text», d'Andreu Bosch, se centra en l'ensenyament de la fonètica, de la fonologia i de la morfologia derivativa i inclou mostres de les imprecisions i de les divergències conceptuals més freqüents que presenten els llibres de text de batxillerat en les àrees esmentades. Com a complement, l'autor ofereix una proposta didàctica alternativa o complementària, que ell mateix ha aplicat amb èxit a les seves classes. A grans trets, la proposta fa referència a la representació dels signes fonètics i a certs aspectes controvertits que suposa aquest tipus de transcripció, i també als conceptes relacionats amb la classificació articulatòria dels sons, amb la fonologia –el fonema, l'al·lòfon o l'arxifonema– i amb la lexicologia –el lexema, amb les alternatives no sempre equivalents d'arrel o base, el morfema o el morf. Bosch assenyala la conveniència de seleccionar un marc teòric adequat i sobretot de no barrejar els pressupòsits dels diferents models.

En el cinquè article, «Definició i delimitació del concepte de “connector”», Maria Josep Cuenca introdueix el lector en aspectes de tipus discursiu, concretament en la definició i classificació dels anomenats “connectors”. L'autora revisa els problemes que afecten aquest concepte i en proposa una definició i una classificació que siguin

2.- Vegeu (1990), *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana (I, fonètica)*. Barcelona: IEC i (1992), *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana (II, morfologia)*. Barcelona: IEC (citem les primeres edicions).

aplicables pragmàticament i que es basin en la idea segons la qual el concepte de connector correspon a una funció –la connexió–, que es pot manifestar tant a través de les conjuncions com dels elements que es denominen “connectors parentètics” (adverbis i sintagmes preposicionals). A més de fer una reflexió a l’entorn de la didàctica dels connectors i de la connexió, Cuenca proposa una nova terminologia relacionada amb aquests elements, atès que la que existeix –enllaços, connectors, marcadors discursius...– no sempre s’ha utilitzat d’una manera adient. A continuació, ofereix una llista de connectors bàsics, que abraça les conjuncions, els connectors parentètics, les interjeccions, els connectors lèxics i els connectors gràfics –xifres, guions, punts, lletres que relacionen i organitzen la informació. La darrera part de l’article, adreçada especialment al professorat de secundària, fa un èmfasi especial en la didàctica dels connectors i inclou un conjunt d’exercicis que poden ser útils a l’alumnat per aprofundir en el (re)coneixement i en la pràctica del concepte de connector.

Manuel Pérez Saldanya és l’autor de l’article sisè, «Del “perfet” a l’“indefinit” (i viceversa). El nom dels temps verbals i altres problemes terminològics relacionats amb les categories gramaticals del verb», que presenta un conflicte important de terminologia lingüística centrat en el nom dels temps verbals. L’autor revisa les denominacions existents que designen els temps verbals i constata les dificultats que existeixen a l’hora de delimitar les categories del temps i de l’aspecte, especialment perquè l’aspecte no té una expressió morfològica independent del temps. Pérez Saldanya, després de definir les categories gramaticals esmentades i de delimitar les oposicions temporals i aspectuals que permeten de classificar el sistema verbal del català, elabora una proposta d’unificació terminològica –cinc propostes, de fet– en relació amb la denominació dels temps verbals. Aquestes propostes sorgeixen de l’heterogeneïtat terminològica que ha adoptat la tradició gramatical catalana –vegeu, per exemple, com indica l’autor, la forma “cantà”, que pot rebre la denominació temporal de perfet remot simple, definit, perfet o perfet simple. Les propostes també tenen en compte la possibilitat d’usar termes comuns als de les altres llengües que formen part del currículum de l’alumnat amb la finalitat d’evitar encreuaments terminològics. Com a conclusió, i després de diferents anàlisis, l’autor estableix una relació entre les propostes que ha definit i deixa, per tant, obert el debat en relació amb aquest aspecte controvertit de la terminologia verbal.

En l’article setè, «El coneixement gramatical dels alumnes: el cas dels pronoms personals», Anna Camps fa una reflexió sobre la categoria gramatical corresponent al pronom personal, que resulta prototípica de la categoria més general de pronom, i que posseeix alhora un caràcter plurifuncional. A diferència dels estudis anteriors, aquest treball és de caràcter empíric, i es basa en l’anàlisi de les estratègies que l’alumnat de segon d’ESO d’un centre del Vallès, durant el segon trimestre de 1998-1999, va utilitzar per identificar els pronoms en un text. D’aquesta manera, l’autora observa com es basteix el coneixement gramatical i alhora constata les dificultats que se’n deriven i, paral·lelament, revisa la metodologia de l’ensenyament dels continguts de la gramàtica a l’escola. En la primera part, Camps defineix les bases teòriques i repassa els estudis que tracten aquest tema, els quals permeten d’entendre el paper d’alguns conceptes, com ara els d’“aprenent”, d’“activitat lingüística” o d’“activitat metalingüística” en els processos d’ús i d’aprenentatge de la llengua. En la segona part, analitza les dades empíriques a través de la realització de quatre activitats escrites i una entrevista oral, amb l’objectiu de detectar els coneixements que tenia l’alumnat sobre els pronoms personals i la seva possible evolució.

L’article vuitè, «Una terminologia gramatical bàsica en llengua francesa», de M. Teresa Garcia Castanyer, examina la problemàtica de la terminologia gramatical adaptada al model del francès. L’article és interessant perquè revisa la proposta sorgida a final dels anys vuitanta, en el marc de l’ensenyament universitari de la gramàtica descriptiva, que establia uns criteris formals que pretenien de reduir la pluralitat terminològica en la didàctica de la llengua, tant a l’ensenyament secundari com a l’universitari. Amb la definició d’aquesta terminologia gramatical

bàsica es volia generar una eina útil per a l'aprenentatge de la llengua i per a la comunicació professional de tipus formal entre el professorat. Amb tot, la terminologia gramatical i de retruc la reforma de l'ortografia han produït amb el temps una fissura entre els gramàtics (els tècnics de la llengua) i els usuaris (els professionals de la llengua, l'alumnat i la societat en general). La terminologia, doncs, també a França, no deixa de ser un tema polèmic i dicotòmic, ja que ara com ara alguns tècnics de la llengua utilitzen termes bàsics basats en la terminologia gramatical oficial mentre que d'altres fan servir un metallenguatge més adaptat a les necessitats de la societat actual.

En darrer lloc, l'article de Josep Maria Brucart, «L'anàlisi sintàctica i la seva terminologia en l'ensenyament secundari», és un treball amb una clara finalitat pedagògica, que se centra en diversos aspectes relacionats amb la terminologia i amb la formalització de l'anàlisi sintàctica. Amb aquest article, el més extens del volum, l'autor pretén d'explicitar les directrius que ha d'adoptar la didàctica de la gramàtica a l'ensenyament secundari i alhora d'oferir eines perquè l'alumnat reflexioni sobre la seva pròpia competència lingüística. Brucart basa l'estudi en una noció àmplia de gramàtica, que incorpora als conceptes oracionals tradicionals la perspectiva comunicativa pròpia de l'anàlisi discursiva i que inclou com a component essencial el significat; es tracta, doncs, d'una perspectiva supraoracional. L'autor, en la primera part, després de constatar les limitacions de la gramàtica tradicional, sosté que, atès que l'ensenyament de la gramàtica a l'escola ha de contribuir a millorar les habilitats lingüístiques de l'estudiant, els continguts gramaticals desenvolupats en l'ensenyament secundari no es poden limitar a l'exposició de conceptes estrictament formals, com ara les categories o les funcions. Per aquest motiu, la sintaxi és concebuda com una projecció de les dependències lèxiques, amb la qual cosa l'oració no és el punt de partida d'aquesta disciplina, sinó un dels possibles punts d'arribada. En la segona part, Brucart analitza els conceptes bàsics que caracteritzen el funcionament de la llengua –les categories gramaticals, l'estructura sintagmàtica, les funcions sintàctiques– i conclou que l'anàlisi gramatical s'ha de concebre com una activitat que admet plantejaments múltiples i que l'estudi de l'oració ha d'incorporar els components semàntics i comunicatius bàsics, especialment els papers temàtics i les funcions informatives.

Després de l'examen succint dels nou articles d'aquest llibre, no es pot deixar d'assenyalar la importància que té la terminologia en l'ensenyament de la llengua, si es vol acomplir l'objectiu que es proposa l'ensenyament secundari: la formació de ciutadans que siguin capaços d'utilitzar correctament les estructures gramaticals per expressar un discurs adequat a les finalitats que es proposen i al context social en què la comunicació es desenvolupa. Aquest objectiu ambiciós requereix l'adopció d'una terminologia coherent i alhora un aprenentatge dels conceptes lingüístics i gramaticals, que doni preferència a la simplicitat i a la claredat. Esperem, com ho fan els autors d'aquest llibre, que l'establiment d'una terminologia sòlida i unificada, vinculada al progrés en l'estudi de la lingüística, esdevingui un tema prioritari de la política educativa i no resti entronitzada en el regne de les bones intencions ni caigui en el sac de les meres utopies.

MARIA PILAR PEREA
Universitat de Barcelona